

Marcela Zoufalá

Judaismus a ženy v Izraeli

KAROLINUM

Judaismus a ženy v Izraeli

PhDr. et Mgr. Marcela Zoufalá, Ph.D.

Recenzovali:

PhDr. Václav Soukup, CSc.

prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce Eliška Kaplanová

Grafická úprava Jan Šerých

Foto na obálce Alžběta Jungrová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

Publikace vyšla s podporou Pražského centra židovských studií FF UK

PRAGUE CENTRE
FOR JEWISH STUDIES

© Univerzita Karlova v Praze, 2012

© Marcela Zoufalá, 2012

ISBN 978-80-246-2039-8

ISBN 978-80-246-2719-9 (online: pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvod	7
1. Izraelská společnost z kulturologické perspektivy	11
1.1 Sociokulturní rámec sběru dat	11
1.2 Stát a judaismus	37
1.3 Postavení žen v Izraeli z genderové perspektivy	43
1.3.1 Rituály rodinného života	46
1.3.2 Manželství a rozvod	50
1.3.3 Ordinance žen v judaismu	56
2. Antropologický terénní výzkum	63
2.1 Konceptuální rámec výzkumu	63
2.2 Užití metody	67
2.3 Rozhovory a jejich interpretace	78
Rozhovor č. 1 <i>Zohar</i>	78
Rozhovor č. 2 <i>Rebeka</i>	87
Rozhovor č. 3 <i>Liora</i>	97
Rozhovor č. 4 <i>Moran</i>	106
Rozhovor č. 5 <i>Efrat</i>	110
Rozhovor č. 6 <i>Emile</i>	118
Rozhovor č. 7 <i>Ester</i>	131
Závěr	139
Summary	141
Literatura	145
Příloha	155

Všem mým rodičům

Úvod¹

Předmětem této práce je empiricko-teoretická analýza sociokulturních regulativů a idejí, jejichž prostřednictvím náboženské autority ortodoxního judaismu utváří chování a prožívání žen v moderní izraelské společnosti.

Hlavním cílem práce je představit antropologický výzkum realizovaný během dvouletého pobytu na území Izraele v letech 2008–2010. Konceptuální rámec kvalitativního terénního výzkumu tvoří postuláty poměrně nedávno definované metody tzv. narativní etnografie. Práci uvádí narativní etnografická zpráva, která z kulturologické perspektivy mapuje sociokulturní realie současné izraelské společnosti a zároveň představuje pozadí výzkumu.

Novodobý Stát Izrael je zemí mnoha realit a současná společenská situace je značně specifická. Mezi hlavními faktory zde vystupuje národnostní a etnická pestrost, podpořená neustálým přílivem nových imigrantů, vyhrocené vztahy s většinou muslimských zemí blízkovýchodního regionu či sdílení tohoto nevelkého území různými náboženskými systémy – jako nejvýraznější jmenujme judaismus, křesťanství a islám. Tato práce se z kulturologické perspektivy snaží postihnout subtilní kulturní a společenské procesy a trendy, konkrétně to, jakým způsobem utvářejí židovskou *societu* obecně, a zároveň, jak působí na úrovni konkrétního jednotlivce.

Tato publikace se skládá ze dvou relativně samostatných studií. První část představuje sociokulturní, historický a náboženský kontext, vykreslující komplikovaný obraz současné izraelské společnosti. Druhá část zprostředkovává postoje, názory a sebepojetí dnešních Izraelců, jejichž

1 Tato publikace je částí disertační práce s názvem *Náboženství, gender a kultura: Vliv autorit ortodoxního judaismu na status židovských žen v současném Izraeli*, která byla v roce 2010 obhájena na katedře teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

hlasy představují autentickou výpověď na pozadí reality popsané v první části.

Postřehy a komentáře jednotlivců zaznívají částečně již v úvodní kapitole a zpřístupňují tak čtenáři novou prožitkovou dimenzi. Tyto „živé vstupy“ konkrétních osob, kterými je protkána kapitola s názvem „Izraelská společnost z kulturologické perspektivy“, umožňují do jisté míry sdílení situací či přímo spoluprožívání diskutovaných událostí. Tato kapitola, psaná formou narativní etnografické zprávy, se snaží holisticky uchopit mnohotvárnou izraelskou skutečnost.

Následující kapitola „Stát a judaismus“ sleduje specifika izraelské demokracie s přihlédnutím k implementaci náboženského židovského práva (*halachy*) v rámci legislativního systému. Z tohoto hlediska se zaměřuje také na hierarchii a fungování náboženských institucí, školství a armády.

Završující kapitola první části, nazvaná „Postavení žen v Izraeli z genderové perspektivy“, se zabývá projevy diskriminace žen v izraelské společnosti. Situaci žen v rámci rodinného uskupení se věnují podkapitoly „Rituály rodinného života“ a „Manželství a rozvod“, které přibližují roli ženy v židovské patriarchální rodině, akcentují důležitost výběru vhodného partnera a zohledňují společenský postih „zakázaných vztahů“ v podobě přiřknutí stigmatizujícího statusu (*mamzer*). Pozornost je následně zaměřena na formu a způsob rozvodu, který má v izraelsko-židovské společnosti dodnes pro ženu dramaticky znevýhodňující charakter (*get, aguna*).

Poslední z celé části, podkapitola „Ordinace žen v judaismu“, se zabývá současnými možnostmi a perspektivami věřících židovských žen. Zmíněna je zde nejen situace žen, které se cítí povolány k výkonu duchovního úřadu, ale i těch, které se v rámci ortodoxie pokouší o revoluci „zevnitř“, tedy o průnik do světa exkluzivně mužské náboženské praxe, vybraných úkonů, které jsou podle ortodoxního judaismu předepsány pouze mužům. Realitu ortodoxních feministek v Izraeli reprezentuje kauza „Ženy od Zdi“.

Druhá část práce, výzkumného charakteru, představí antropologický terénní výzkum na území Státu Izrael. Explorace proběhla v souladu s relativně novým přístupem tzv. narativní etnografie, který se promítl jak ve způsobu sběru dat, tak v jejich analýze a interpretaci.

Úvodní kapitola, „Konceptuální rámec výzkumu“, pojednává především o zvoleném teoretickém zázemí; představuje synkretickou metodu narativní etnografie a přibližuje také její kořeny v etnografii a narativním přístupu. Druhá kapitola, „Užité metody“, podrobně popisuje průběh terénního výzkumu a metodologii zpracování sebraných dat. Následující

kapitola, „Rozhovory a jejich interpretace“, zahrnuje jak vybrané rozhovory v plném znění, tak jejich možnou analýzu a interpretaci v souladu s hermeneuticko-narativním přístupem a požadavky nastolení metodologické reflexivity. V ilustrativních rozhovorech promlouvají hlasy žen na pozadí jedinečných událostí utvářejících *raison d'être* izraelské společnosti.

Text uzavírá „Diskuse“, která stručně shrnuje možné vývojové tendence a směřování izraelské společnosti.

V „Závěru“ odpovídáme na výzkumnou otázku a zabýváme se budoucími možnostmi bádání v dané oblasti.

Transkripční poznámka: Moderní verze hebrejštiny nedisponuje ustálenou podobou některých výrazů v přepisu do latinské abecedy. V předkládané práci jsme, až na výjimky, zvolili transkripční variantu nabízenou slovníkem *Judaismus od A do Ž* (Newman, Sivan, 1992) a pro novodobé výrazy *Judaismus a politika v Izraeli* (Čejka, 2009).

Poznámka k úpravě textu: V češtině nepoužívaná či neznámá slova jsou psána kurzivou a jejich překlad či převod do češtiny je označen uvozovkami. Vzali jsme v potaz, že některá cizí slova byla již běžně přejata do českého lexika, a proto nebylo třeba je jakkoli zvýrazňovat (např. slovo „šabat“ nebo „Aškenáz“). Kurzivou jsou psány i výrazy expresivnějšího ražení.

Obsahová poznámka: Tato práce je primárně zaměřena na judaismus a židovskou společnost v Izraeli. Přesto bylo z hlediska kontextu nevyhnutelné zohlednit přítomnost dalších náboženství a etnických či národnostních skupin na tomto území. Pokud však není v textu blíže upřesněno, je pod pojmem „nábožentví“ chápán judaismus a popisované sociokulturní atributy se týkají židovské izraelské společnosti.

Autorský plurál: Je třeba upřesnit, že ačkoli je v textu často použito množné číslo, což by mohlo vzbuzovat neoprávněný dojem, že se na výzkumu podílelo více osob, jde pouze o zvolený stylistický prostředek (tzv. autorský plurál) a výzkumník, tedy i hodnotící individuální kritérium, byl pouze jeden. Sporné body byly sice mnohokrát konzultovány s kolegy z oboru i lokální supervizí, ale výsledky neprošly vzájemnou revizí, obvyklou při týmové práci.

Seznam užitých zkratek a odkazů na prameny:

Zkratky biblických knih odpovídají českému ekumenickému překladu:

Gn	Genesis
Ex	Exodus
Lv	Leviticus
Dt	Deuteronomium
Př	Příslaví

Následují odkazy na pobiblické židovské prameny:

Avot	<i>(Pirkej) Avot</i> – část traktátu Talmudu s názvem <i>Nezikin</i>
Bech.	<i>Bechorot</i> – traktát Talmudu
Ber.	<i>Berachot</i> – traktát Talmudu
BM	<i>Bava Mecia</i> – traktát Talmudu
Git.	<i>Gitin</i> – traktát Talmudu
Jev.	<i>Jeavamot</i> – traktát Talmudu
Joma	<i>Joma</i> – traktát Talmudu
Ket.	<i>Ketubot</i> – traktát Talmudu
Kid.	<i>Kidušin</i> – traktát Talmudu
Men.	<i>Menachot</i> – traktát Talmudu
Nid.	<i>Nida</i> – traktát Talmudu
Sanh.	<i>Sanhedrin</i> – traktát Talmudu
Sot.	<i>Sota</i> – traktát Talmudu
Š. Ar.	<i>Šulchan Aruch</i> – dílo Josefa Karo z 16. stol.

Poznámka k citacím z Talmudu: Vzhledem k tomu, že Talmud v plném rozsahu česky doposud nevyšel, pracovali jsme s jeho anglickými verzemi *The Babylonian Talmud* z let 1935–1938 a *Hebrew-English edition of The Babylonian Talmud* z roku 1972 – obě z nakladatelství The Soncino Press. Při překladu do češtiny jsme přihlédli k dostupným výběrovým verzím, které se objevily v dílech nakladatelství Sefer: *Pirkej Avot – Výroky otců* (Nosek, 1994) a *Talmud* (Cohen, 2006), ojedinele jsme pořídili překlad vlastní. U jednotlivých citací jsme původ překladu rozlišili.

1. Izraelská společnost z kulturologické perspektivy

1.1 Sociokulturní rámec sběru dat

Předmětem této kapitoly je přiblížit sociokulturní realie současné izraelské společnosti formou narativní etnografické zprávy, která vznikla jako jeden z výstupů terénního výzkumu na území Státu Izrael. Následující text si klade za cíl vykreslit z kulturologického hlediska portrét sledované společnosti spolu s její nezaměnitelnou atmosférou.

Současná izraelská společnost na první pohled fascinuje svou různorodostí a na náhodného pozorovatele může působit neprostupně, místy až chaoticky. Pouto k této zemi mají lidé různých národností či barvy pleti, rozmanitých životních filosofii a postojů, mnoha náboženských vyznání, která vyjadřují vlastním rituálem či stupněm religiozity. Jak poznamenal přední izraelský spisovatel Amos Oz: „*Izrael není země, je to sbírka vášnivých argumentů.*“² Ačkoli je území Izraele svou rozlohou dokonce o něco menší než Morava, místní dění plní spolehlivě přední stránky deníků celého světa. Izraelský kaleidoskop má však svůj vnitřní řád a mechanismy, na jejichž základě zkoumaná společnost funguje, nejsou ani zdaleka nahodilé. S nadsázkou si tuto zemi můžeme představit jako laboratoř, experimentální prostor *Noemovy archy*, kam se vtěsna celý svět a kde jako „urychlovač“ působí jak hluboce prožívaná náboženská zkušenost, etnická a národnostní diverzita, tak i neustálá vojenská hrozba ze strany sousedů, projevující se i v izraelsko-palestinském konfliktu.

Tyto faktory vytváří neopakovatelnou dynamiku, kterou mnozí přičítají jedinečnosti Svaté země jako výchozího bodu novodobé kulturní historie. Především Jeruzalém pro mnohé naplňuje představu místa,

2 V televizním pořadu ČT2 „Na plovárně“ v rozhovoru s Markem Ebenem. Vysíláno dne 27. 12. 2009.

kterým prochází pověstná *axis mundi* – osa světa, příslib absolutní reality. V binární opozici k sakrálnímu Jeruzalému stojí profánní středomořský Tel Aviv, v překladu „Pahorek jara“, který svou kosmopolitní, místy frivolní atmosférou nemá na Blízkém východě obdoby.

Nejvýraznější a zároveň médii nejsledovanější z daných situačních faktorů je arabsko-izraelský konflikt, jehož součástí je konflikt izraelsko-palestinský, utvořený, zjednodušeně řečeno, v důsledku vznesení nároku na tatáž území. Slavný filosof Sir Isaiah Berlin definoval situaci Židů bez vlasti výstižným aforismem: „*Příliš mnoho historie, ne dost zeměpisu.*“ (Barnavi, 1995, s. IV) U zdroje konfliktu stál příchod Židů na území tehdejší Palestiny koncem 19. století a následné založení Státu Izrael v roce 1948.³ Nyní konflikt osciluje především kolem Západního břehu Jordánu, dříve se jednalo i o pásmo Gazy⁴, které ale izraelští osadníci i vojáci v září 2005 zcela opustili. Kromě územních sporů je předmětem izraelsko-palestinského konfliktu také otázka návratu palestinských uprchlíků a jejich potomků do Izraele. Palestinští uprchlíci, kterých bylo podle zdrojů OSN v roce 1950 něco přes 700 tisíc, čítají v dnešní době více než 4,5 milionu⁵ obyvatel, což by ve chvíli jejich návratu do Izraele, kde nyní žije asi 5,5 milionu Židů, představovalo neúnosnou ekonomickou a integrační zátěž, nehledě na to, že se Izrael proklamuje jako Židovský stát.

V dnešní době je jako možné řešení často zmiňováno i finanční odškodnění, které by Izrael palestinským uprchlíkům mohl vyplatit namísto jejich návratu. Jako protiargument, který užívají náboženské či nacionální izraelské strany, však zaznívá, že počínajíc válkou o nezávislost bylo z arabských zemí vyhnáno či odešlo na 900 000 Židů. To je přibližně stejné množství lidí, které v té samé době – a lze říci, že vlastně ze stejných důvodů – opustilo Izrael. Ty nejradikálnější hlasy se proto nechávají slyšet, že pokud by Izrael reparace Palestincům zaplatil, budou požadovat náhradu i pro Židy, kteří naopak opustili země arabského světa.

Dalším nepřehlédnutelným ohniskem tohoto konfliktu je spor o status Jeruzaléma, který je Židy, křesťany i muslimy považován za Sváté

3 V důsledku drolení Osmanské říše získala roku 1917 Velká Británie Palestinu (také Irák a Zajordánie), čímž vznikl Britský mandát Palestina.

4 Přestože se Izrael z Gazy stáhl a pásmo je od r. 2007 pouze pod kontrolou Hamasu, situace je stále neklidná. Izrael je často z Gazy ostřelován raketami typu kasám, což v prosinci 2008 vyvolalo vojenskou operaci „Lité olově“. (*Hamas* – arab. „nadšení“ nebo akronym pro *Harakat al-Muqawama al-Islamiya* – „Hnutí islámského odporu“, je islamistické militantní hnutí, které je na seznamu teroristických organizací EU, Kanady, USA Japonska a Izraele. Hamas vyhrál v roce 2006 volby do Palestinské národní správy.)

5 V roce 2008 bylo palestinských uprchlíků včetně jejich potomků 4,62 milionu. (zdroj: *Total registered refugees per country and area*, United Nations, 2008).

město a kde se posvátná místa těchto tří náboženství občas doslova fyzicky překrývají. Nedlouho po vzniku Státu Izrael, roku 1949, prohlásil první premiér David Ben Gurion Jeruzalém za hlavní město země. Tehdy se ovšem jednalo pouze o tzv. Západní Jeruzalém, který Izraelcům zůstal po válce o nezávislost. Západní část však nezahrnovala Starý Jeruzalém, čímž Židé ztratili přístup například ke Zdi nářků. V šestidenní válce roku 1967 získal Izrael i Východní Jeruzalém, do té doby ovládaný Jordánskem, a vyhlásil celé území za své hlavní město. Roku 1980 pak vyšlo formou tzv. Základního zákona ustanovení, které praví: „*Jeruzalém, celý a sjednocený, je hlavním městem Izraele*“ (Basic Law: Jerusalem, Capital of Israel, 1980). Toto ustanovení nebylo přijato mj. OSN, která připojení Východního Jeruzaléma vnímá jako okupaci a na protest vyzvala své členské země k přestěhování ambasad⁶ do Tel Avivu. Východní Jeruzalém byl anektován spolu se svými převážně palestinskými obyvateli, kteří se mohou rozhodnout, zda chtějí přijmout izraelské občanství či pouze identifikační kartu, která usnadňuje pohyb po Izraeli a opravňuje k využití sociálního a zdravotního systému. Izraelské občanství je naopak automaticky přidělováno tzv. izraelským Arabům, což je termín, kterým Izraelci označují Palestince a jejich potomky, kteří v Izraeli po vyhlášení státu zůstali. V dnešní době tvoří zhruba pětinu⁷ izraelské populace.

V neposlední řadě patří ke zdrojům napětí i pokračující výstavba židovských osad na Západním břehu Jordánu. Problematika vleklého izraelsko-palestinského konfliktu je natolik rozsáhlá, že její předchozí stručný nástin podstatu tohoto střetu vystihuje jen velmi povrchně. Představuje zde spíše výrazné pozadí, na kterém se odehrává námi zkoumaná společenská realita. Zřejmě nejznámější současný izraelský spisovatel David Grossman shrnuje dopady konfliktu na izraelskou společnost slovy: „*Po tolik let nežijí Izraelci a Palestinci takový život, jaký by žít měli, žijí životy paralelní. Pouze mír umožní, aby tento život skutečně mohl začít.*“⁸

6 Přestěhováno bylo po roce 1980 pouze 13 zastupitelských úřadů. Ostatní, založené po vzniku Státu Izrael, vznikly a zůstaly v Tel Avivu či přilehlém okolí. Roku 1995 schválil americký Kongres zákon o přestěhování své ambasády naopak do Jeruzaléma (*Jerusalem Embassy Act*). Zákon však dosud nevešel v platnost.

7 V roce 2008 Izraelští Arabové čítali 1 488 000 obyvatel. Toto číslo zahrnuje jak muslimy a arabské křesťany, tak i Drúzy. Zhruba 80% izraelských muslimů jsou sunnité (zdroj: *Population, by population group*. Izraelský centrální statistický úřad). Izraelští Arabští křesťané jsou v rámci zdejší arabské populace po muslimech početně nejsilnější (117 000) a hlásí se převážně k řeckokatolické, řeckoortodoxní a římskokatolické církvi (zdroj: Arab Israelis. Izraelské ministerstvo zahraničních věcí).

8 Rozhovor s Davidem Grossmanem na ČT24 v pořadu „Události, komentáře“. Vysíláno dne 13. 5. 2011.

Dalším unikátním faktorem, který je pro utváření charakteru izraelské společnosti zcela zásadní, je již zmíněná národnostní a etnická diverzita. V Izraeli dnes žije téměř 7,5 milionu obyvatel.⁹ Většina občanů státu (přes 95 % populace) je rozdělena na dvě hlavní skupiny, Židy (75,6 %) a izraelské Arabů¹⁰ (20 %). Podle statistik se v současném Izraeli narodilo pouze necelých 68 %¹¹ z celkové místní židovské populace – zbylou třetinu tvoří „nově příchozí“, hebr. *olim chadašim*, tedy ti, kteří vykonali *aliju*, což znamená „vzestup“, a imigrovali do Státu Izrael. Naopak ti, kteří Izrael opustí, vykonají *jeridu* neboli „sestup“. Pojem „vzestup“ se vztahuje k talmudické tradici, podle které je Izrael považován za duchovně nejrozvinutější centrum světa (srov. Newman, Sivan, 1992). Nově příchozí Židé jsou tak duchovně povznášeni. Rodilí izraelští Židé jsou často přezdívaní termínem *sabra*, což je název pro kaktusové ovoce, které má tuhou a trnitou slupku, ale pod ní je jemné a sladké. Taková má být i jejich povaha.

Dvěma hlavním národnostním skupinám také odpovídají dva úřední jazyky: hebrejšтина a arabština.¹² Jedním z mnoha zdánlivých místních paradoxů je fakt, že arabština je mateřským jazykem nejen izraelských Arabů, ale také orientálních Židů, kteří se v Izraeli nenarodili. A zatímco mladá izraelsko-arabská generace mluví často téměř dokonale hebrejsky, starší generace orientálních Židů stále komunikuje v judeoarabštině.¹³ Částečně je na vině nepřijetí orientálních Židů mezi samozvanou aškenázkou elitu, a uchování arabštiny je jistou formou protestu a snahou o posílení vlastní identity. Zároveň může hrát roli vysoká míra observance náboženských obřadů u Židů z arabských zemí, kdy hebrejšтина jako svatý jazyk nebyla určena pro běžné užívání.¹⁴

Sekulární izraelští Arabové bývají často od Židů, především těch orientálních, k nerozeznání. Jejich způsob chování či oblékání se takřka v ničem neliší a je velmi obtížné rozeznat, kdo je původem například jemenský Žid a kdo izraelský Arab. Ačkoli se mladší izraelsko-arabská

9 V listopadu 2009 měl Izrael 7 496 200 obyvatel (zdroj: *Main Indicators*. Izraelský centrální statistický úřad).

10 Izraelští Arabové mají v Izraeli status pouze etnické, nikoli národnostní minority, což je mj. předmětem sporů.

11 Zdroj: *Jews and others, by origin, continent of birth and period of immigration*. Izraelský centrální statistický úřad.

12 Jedná se o palestinský dialekt arabštiny.

13 Judeoarabština je soubor arabských dialektů obsahujících slovní výpůjčky z hebrejštiny, které užívali Židé na území arabského světa. Převážně byla zapisována hebrejskou abecedou. V dnešní době většina mluvčích žije v Izraeli.

14 Zde je nutno poznamenat, že Židé v některých zemích orientální diaspory hebrejštinu běžně užívali i v každodenním životě.

generace nezřídka se Státem Izrael částečně identifikuje, není židovskou populací stále vnímána příliš pozitivně. Dvaadvacetiletý mladík s dlouhatánskými dready, respondent vystupující v této práci pod jménem *Emil*, původem izraelský Arab, nám řekl, že by chtěl sloužit v izraelské armádě. „*Moje rodina s tím sice nesouhlasí, ale mně by se to líbilo. Politika mě nikdy nezajímala, ale když vidím, jak třeba Írán vyhrožuje Izraeli, dostávám vztek. Tohle je i moje země a chci ji bránit.*“ Je nutno zdůraznit, že Emil není zcela typickým představitelem své komunity. Jeho přítelkyní je osmnáctiletá izraelská Židovka, jejíž rodiče vztah s Emilem rozhodně neschvalují. Stala se také naší respondentkou a vystupuje zde pod jménem *Ester*.

Kvalita života izraelských minorit je obecně na vysoké úrovni a srovnatelná s evropskými zeměmi. Izrael je ve svém regionu poměrně unikátním fenoménem z hlediska práv a svobod žen. Ty jsou sice výrazně znevýhodňovány např. v rodinném právu mj. během rozvodu, ve většině oblastí však mají stejná práva jako muži. Například mají právo volit a mohou být voleny. To se samozřejmě vztahuje i na izraelské Arabky, kterým je zaručena stejná osobní svoboda, jaká je obvyklá pro západní ženy. Zakázána je polygamie a dětské sňatky. Pozitivní je i vývoj zdravotního stavu a vzdělávání minorit. Výsledky longitudinálního výzkumu, který v letech 1961–1996 monitoroval izraelskou arabskou populaci, potvrzuje například snížení kojenecké úmrtnosti ze 46,4 úmrtí na 10 případů z 1000 živě narozených dětí. Během stejného období vzrostla průměrná doba školní docházky z 1,2 na 10,4 roku.¹⁵

Ze zákona¹⁶ mají izraelské Arabové stejná práva a povinnosti jako ostatní občané, s výjimkou služby v armádě, která je pro ně dobrovolná. V praxi je však arabská menšina v Izraeli často považována za druhořadou skupinu občanů. Vypovídají o tom mj. závěry tzv. Orovy komise, pověřené vyšetřením okolností ozbrojených střetů v říjnu 2000, které následně vyústily ve Druhou intifádu:

„*Vládní správa arabského sektoru byla především zanedbaná a diskriminační. Vládní orgány neprojevíly dostatek vnímavosti k potřebám arabské populace a nezaručily přerozdělení státních prostředků rovným dílem. Stát se dostatečně nesnažil o vytvoření rovných podmínek pro své arabské občany či o vymýcení diskriminace a nespravedlnosti.*“ (The Official Summation of the Or Commission Report)

15 Zdroj: *Arab Israelis*. Izraelské ministerstvo zahraničních věcí.

16 V Izraeli je „zajištěna úplná rovnost sociálních a politických práv všem občanům bez ohledu na náboženství, rasu a pohlaví“ a dále zaručena „svoboda náboženství, svědomí, jazyka, vzdělání a kultury“ (Zdroj: *Arab Israelis*. Izraelské ministerstvo zahraničních věcí.).

Důležitou výpovědní hodnotu má také stanovisko známého žurnalisty Khaleda Abu Toameha¹⁷, izraelského Araba, který na kontroverzní konferenci OSN Durban II pronesl tato slova: „*Izrael je skvělé místo k životu a jsme šťastní [izraelští Arabové], že tam jsme. Izrael je svobodná a otevřená země. Kdybych si měl vybrat, žil bych raději jako druhořadý občan v Izraeli než jako prvořadý občan v Káhiře, Gaze, Ammánu či Ramalláhu.*“ (Toameh, 2009)

Jak bylo řečeno, izraelští Arabové mohou o své službě v armádě svobodně rozhodnout. Jedinou výjimku tvoří drúzové¹⁸, kteří mají vojenskou službu povinnou, a to na vlastní žádost. Drúzové, kterých je v Izraeli přes sto tisíc, žijí převážně v oblasti Galileje a Karmelu a jsou izraelskými občany. Část drúzů žije i na Golanských výšinách, které Izrael kontroluje od šestidenní války.¹⁹ Protože „golanští“ drúzové předpokládají, že toto území bude jednou připojeno k Sýrii, ponechala si většina z nich syrské občanství. Ke Státu Izrael byla tato etnicko-náboženská skupina vždy velmi loajální a drúzští bojovníci jsou jako rodilí arabští mluvčí často při střetech nasazováni do první bojové linie. Pouto mezi židovskými a drúzskými vojáky vzniklé během válek od roku 1948 se často označuje jako „smlouva krve“²⁰. Vztah dvouprocentní drúzské menšiny k Židovskému státu má ale i svá negativa. Situaci vykreslují nedávné demonstrace drúzů proti údajné státní diskriminaci drúzských komunit, konkrétně proti nižším finančním příspěvkům, než dostávají komunity židovské. V zimě roku 2009 byli také dva drúzové z Golanských výšin odsouzeni za špionáž pro syrskou tajnou službu. Zřejmě i vzhledem k prominentnímu postavení této komunity v Izraeli obdrželi jen velmi mírné tresty: tři a čtyři roky vězení.

Nelze opomenout ani další menšinu izraelské společnosti, a to beduíny²¹. Dnes již většinou usazené, původně polokočovné kmeny mluvící arabsky, jejichž přítomnost v negevském pouštním regionu trvá již sedm tisíc let. Zde také žije většina dnešních izraelských beduínů. Zbytek populace pak najdeme převážně v severním a méně v centrálním Izraeli. Společnost vyznávající tradiční a konzervativní hodnoty se pod vlivem

17 Khaled Abu Toameh pracuje téměř tři dekády na Palestinských územích jako žurnalista. Je dopisovatelem U.S. News, World Report a Jerusalem Post.

18 Drúzové se v 11. století v Egyptě odštěpili od šíitské (islámské) sekty ismailitů. Dnes žijí především na Blízkém východě: v Libanonu, Sýrii, Izraeli. Jejich víra vstřebala prvky gnosticismu či neoplatonismu; charakteristické je převtělování duší. Komunita je téměř neprostupná, konverze nemožná.

19 Izrael Golanské výšiny oficiálně anektoval roku 1981. „Golanských“ drúzů je zhruba 18 tisíc.

20 Hebr. *brit damim*.

21 Beduínská populace čítá v Izraeli zhruba 170 000 obyvatel.

majority modernizuje a vzdělává. Beduíni jsou oficiálně považováni za specifickou menšinu uvnitř skupiny izraelských Arabů. V rámci této skupiny jsou to právě beduíni, kteří nejčastěji slouží v izraelské armádě jako dobrovolníci²², čímž zvyšují prestiž svého subetnika v očích většinové společnosti. Poradce izraelského ministra zahraničních věcí Ismael Khaldi, který patří k beduínské menšině, tvrdí: „*Jsem hrdý Izraelec, spolu s mnoha dalšími izraelskými Nežidy, jako jsou drúzové, baháici, beduíni, křesťané a muslimové, kteří žijí v jedné z kulturně nejdiverzifikovanějších společností a jediné opravdové demokracii na Blízkém východě. (...) Izraelská společnost není zdaleka perfektní, ale budme upřímní. Jakékoli kritérium si vyberete – vzdělávací příležitosti, hospodářský rozvoj, práva žen a homosexuálů, svobodu projevu a shromažďování, legislativní rámec –, izraelským menšinám se daří mnohem lépe než v jakékoli jiné zemi na Blízkém východě.*“ (Khaldi, 2009) Tento první beduínský diplomat se často setkává s nepochopením svých postojů a v arabském světě bývá dokonce označován za sionistu a zrádce.

Nedůvěra vůči izraelským muslimům citelně vzrostla po Druhé intifádě a následujících přibývajících útocích na židovské obyvatelstvo. Za útoky stojí většinou teroristické organizace jako Hamas či Islámský džihád. Výjimkou nejsou bohužel ani útoky právě ze strany izraelských Arabů, i když jde většinou o rezidenty Východního Jeruzaléma. Paradoxem izraelské reality je rovněž skutečnost, že při útocích na židovské obyvatelstvo umírají i izraelští Arabové. Stalo se tak například počátkem října roku 2003 ve známé haifské restauraci Maxim, proslulé svou kosmopolitní klientelou. Útočnicí byla 28letá palestinská právní koncipientka. Město Haifa je přesto stále příkladem fungujícího soužití mezi Židy a muslimy, kteří zde vytvořili silnou střední třídu.

Zbylá část nežidovské populace v zemi, něco přes 300 tisíc obyvatel, pochází z Arménie, Libanonu, Bulharska či Rumunska a především z bývalého Sovětského svazu. Tito nežidovští imigranti uplatňují v Izraeli tu část Zákona o návratu²³, která se vztahuje na slučování rodin. Trend poslední doby ukazuje, že nežidovští imigranti začali výrazně převyšovat počet těch židovských. V první polovině roku 2000 vzrostl jejich podíl na necelých 75 %, což má za následek snahu o zpřísnění Zákona o návratu, které prosazují především nábožensky orientované strany (Čejka,

22 Každý rok vstoupí do izraelské armády 5–10 % z celkového množství Beduíňů v náborovém věku.

23 „Návratem“ se míní navrácení potomků Židů, kteří kdysi odešli z Izraele do diaspory. Novodobý Stát Izrael je zde chápán jako nástupnický stát Izraele biblického.

2009). Za zmínku stojí i vzrůstající pracovní imigrace Filipínců, kteří v Izraeli nacházejí uplatnění převážně jako pečovatelé dětí či starých lidí. Ačkoli Izrael zahraniční pracovní sílu potřebuje, brání se tomu, aby se zde tito pracovníci trvale usazovali, a například jejich dětem narozeným na svém území nepřiděluje občanství, což vede k vleklým soudním sporům.

Pro tuto diskusi je zajímavé kolísání kritérií určujících, kdo je ještě Žid a kdo již nikoli, a kdo má právo na izraelské občanství. V důsledku kontroverzních zájmů různých frakcí jsme nyní v Izraeli svědky zajímavého paradoxu: nárok na izraelské občanství mají osoby, které ač židovského původu, nejsou oficiálně jako Židé uznány a nemohou zde například uzavřít sňatek. Židem je dle halachy ten, kdo má židovskou matku či prošel ortodoxní konverzí. Na izraelské občanství mají ale nárok všichni ti, kteří mají alespoň jednoho židovského prarodiče. Tato situace je způsobena především faktem, že za II. světové války se v koncentračních táborech ocitli bez rozdílu halachičtí Židé spolu s nehalachickými. Po prožitých hrůzách bylo samozřejmě nemyslitelné upřít nehalachickým Židům právo návratu. Nárok na občanství však zaniká ve chvíli, kdy osoba židovského původu dobrovolně přestoupí k jiné víře. K nejznámějším patří případ otce Daniela, polského katolického kněze, syna židovské matky. Ten vznesl nárok na občanství ve Státě Izrael a zároveň trval na svobodné volbě své víry, tedy křesťanství. Jeho případem se zabýval Nejvyšší soud, který po čtyřech letech zkoumání, roku 1962, jeho žádost zamítl. Soud se k věci vyjádřil tak, že v judaismu jsou náboženství a národnost totožné a že tato hlediska od sebe nemohou být oddělena (Čejka, 2009). A. Solženicyn naopak cituje výnos Nejvyššího soudu Izraele z roku 1958: „*Z hlediska halachy Žid, který přestoupí na jinou víru, zůstává přesto Židem (...) Žid nepřestane být Židem dokonce, ani když překračuje židovský Zákon.*“ Pro Žida „*přestoupení (...) na jinou víru je v podstatě nemožné.*“ (Solženicyn, 2005, s. 7) Vzhledem k časové a předmětové shodě lze spekulovat, že Solženicyn užívá pro ilustraci přímo dílčí výnos z kauzy otce Daniela, která nicméně vyvrcholila opačným rozsudkem. Je zajímavé, že v Izraeli jsou to většinou náboženské instituce, které mají tendenci zevrubně prověřovat „pravost“ židovství či zpochybňovat konverze. Otec Daniel byl však dle *halachy* Židem *par excellence* a v jeho případě to byl naopak civilní soud, který jeho kněžství v římskokatolické církvi vnímal jako v neslučitelném rozporu s jeho židovstvím a rozhodl v jeho neprospěch.

Neopominutelná je při popisu izraelské společnosti také otázka konverzí. K těm dochází často pouze kvůli zmíněnému rozporu mezi nárokem na občanství a zároveň nehalachickým původem, kdy matka

není Židovka. Tito lidé se například pro své sionistické přesvědčení rozhodnou pro imigraci do Izraele, kde se jim od státu a společnosti dostane poměrně velké sociálně-integrační a finanční podpory. Po určité době nově příchozí nehalachického původu „zjišťují“, že na to, aby se stali plnohodnotnými členy židovské společnosti, jim izraelský pas nestačí. Jeden z našich informátorů, vystupující pod jménem David, muž ve věku 34 let, který před pár lety imigroval z Francie, popisuje své zážitky po příjezdu do Izraele: *„Téměř každý, s kým jsem se tu setkal, mi položil tři otázky. Jak se jmenuji, odkud jsem a jestli jsem Žid. Zpočátku jsem na poslední otázku vždy odpovídal kladně; vztah k judaismu jsem sice nikdy neměl, ale můj otec je Žid a já jako Žid zřejmě do značné míry vypadám, jak jsem během života vyrozuměl z reakcí okolí.“* Ve třiceti letech se v rámci hledání své identity po prožití existenční krizi spontánně rozhodl odejít do Izraele. *„Mnohokrát jsem od přátel slyšel o právu na návrat a v tu chvíli se mi to zdálo jako jedinečná příležitost k tomu, abych mohl někam patřit.“* Pobýtem ve Svaté zemi však začínal chápat, že zde za Žida paradoxně považován není. *„Ve Francii jsem se kvůli svému původu občas setkával i s xenofobními narážkami a matka mého otce přežila koncentrační tábor. To, že někdo mé židovství zpochybňuje, mi připadá minimálně absurdní.“* Nicméně za několik měsíců se David rozhodl podstoupit ortodoxní konverzi a získat tak na své židovství formální nárok.

V Izraeli si lze zdánlivě svobodně vybrat, v rámci kterého proudu konvertovat. Nabízí se buď velmi otevřená a vůči menšinám tolerantní cesta reformní konverze, o něco přísnější, ale stále liberální cesta konzervativní nebo úmyslně nepružná a striktní cesta konverze ortodoxní. Oficiálně platný je pouze způsob ortodoxní, který je zároveň časově, psychicky i morálně nejnáročnější. Dané obtíže spočívají mj. ve faktu, že mnohdy zcela sekulární osoba židovského, avšak nehalachického původu se ve své snaze stát se právoplatným členem židovské, paradoxně téměř z poloviny sekulární²⁴ společnosti zavazuje k přísnému dodržování všech 613²⁵ náboženských *micvot* (příkázání), která citelně ovlivní dosavadní způsob jejího života. Ne všichni konvertiti sice po své konver-

24 Přibližně 41 % židovské populace v Izraeli se prohlašuje za sekulární, necelých 40 % se proklamuje jako tradiční a zbývající část populace se vnímá z 12 % jako religiózní a z 8 % ultraortodoxní (zdroj: Israel in Figures – 2010. Izraelský centrální statistický úřad).

25 613 příkázání (hebr. micvot), která Bůh uložil Izraeli, se dělí na 248 „pozitivních příkázání“ (např. „cti otce svého i matku svou“) a 365 „negativních příkázání“, tedy zákazů (např. „nese-milňš“). Traduje se, že číslo 248 odpovídá počtu kostí a důležitých orgánů lidského těla proto, aby se každá jeho část podílela na dodržování příkazů. Číslo 365 odkazuje k počtu dní v roce, čímž zdůrazňuje, že porušování zákazů se má člověk vyvarovat po celý rok.

zi pravidla dodržují, ale většina z nich se o to alespoň částečně pokouší, už jen proto, že se k tomu cítí morálně zavázáni. Vzácně se vyskytují i případy, kdy je konverze ortodoxním rabinátem posléze zpochybněna právě proto, že konvertita pravidla porušuje. Není ani jednoznačně dáno, že každý, kdo o konverzi požádá, k ní musí být připuštěn. Náš informátor David má ovšem jako „poloviční“ Žid, tzv. tatínkovec, velkou šanci ji úspěšně absolvovat. Kladně je vnímáno již získané občanství a částečná znalost hebrejštiny. Konverze však není jakousi rychlou zkouškou znalostí. Je to proces, který může trvat roky a jehož součástí je celková změna životního stylu. Patří sem kromě jiného dodržování náboženských svátků, svěcení šabatu, košer kuchyně, oddělené „ložnice“ v době ženina období „nečistoty“, skromný a nevyzývavý způsob oblékání či pravidelné návštěvy synagogy a návštěvy konzultačního charakteru u ortodoxní rodiny. Tato rodina si potenciálního konvertitu vezme pod patronát a předpokládá se, že o jeho vývoji bude později referovat. Toto dobrozdání má často na úspěšné završení procesu konverze zásadní vliv. Jedna z našich informátorek s fiktivním jménem Yael (30 let) o kontaktu s ortodoxní rodinou vypovídá: *„Měla jsem pocit, že jim na mně opravdu záleží. Nebyla to z jejich strany nějaká shovívavá dobročinnost. Důsledně se snažili, abych porozuměla povaze a smyslu všech nařízení, tím, že mi je předvedou v praktickém životě. O to víc mě mrzelo, že jsem před nimi musela tajit existenci svého přítele, se kterým jsme tehdy žili na hromádce. Situace se vyhroutil ve chvíli, kdy mě paní domu v dobré víře chtěla seznámit s několika perspektivními mladíky v jejich ortodoxní komunitě.“* Předmanželské soužití je v ortodoxním judaismu naprosté tabu. Na druhé straně je judaismus pevně zakotven v realitě, a pokud se například stane, že svobodná dívka podlehne svodům, a dokonce i otěhotní, není to vnímáno jako životní tragédie. Mnohem horší prohřešek by byl dítě někam tajně odložit či podstoupit interrupci.

Sfaradim, Mizrahim a Aškenazim

Zbytku světa jen málo známou konfliktní platformu izraelské společnosti představuje neoficiální zjednodušené dělení židovské populace na vnitroetnické skupiny. Židovské etnikum je dále členěno na subetnika, tedy na aškenázskou, sefardskou a orientální (*Mizrahi*) větev. Jedná se o odlišné proudy židovské populace v diaspoře, které se definují na základě různého historického i náboženského vývoje v závislosti na lokalitách Evropy, severní Afriky a Blízkého východu, ve kterých se Židé ve vyhnanství především usazovali.